

บทที่ 3

โครงการธนาคารหมู่บ้านตามแนวทางพระราชดำริ

ความหมายและความเป็นมา

ธนาคารหมู่บ้านเป็นหนึ่งในโครงการนำพระทัยจากในหลวง ในการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจยากจนของชาวชนบท โดยเมื่อวันที่ 12 พฤศจิกายน 2528 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลมหาราช พร้อมด้วยสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้เสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรการดำเนินงาน ของศูนย์การศึกษาพัฒนาภูพาน ตำบลห้วยยาง อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร ตามแนวพระราชดำริ ในครั้งนี้ ได้พระราชทานแนวทางแก้ไขปัญหาด้านเศรษฐกิจของชาวชนบท พอจะสรุปสาระสำคัญได้ ดังนี้

การแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจให้ราษฎรในชนบทนั้น สมควรจัดให้มีระบบเงินทุนหมุนเวียนขึ้น และให้การเพิ่มพูนความรู้ความสามารถตั้งแต่การซื้อ การจำหน่าย รวมทั้งงานทางด้านวิชาการต่างๆ ในลักษณะที่เป็นการสาธิตบริหารด้านการเงิน เพื่อเป็นตัวอย่างให้ราษฎรนำไปปฏิบัติ เพราะเท่าที่ผ่านมา เมื่อราษฎรได้ผลผลิตแล้ว ส่วนใหญ่ของรายได้จะนำไปใช้หนี้สินจนหมด ถ้ามีเงินเหลือก็จะนำไปใช้จ่ายอย่างฟุ่มเฟือยหรือเล่นการพนันกันหมด “ไม่รู้จักออม” แล้วก็ไปกู้หนี้ยืมสินใหม่ต่อไปอีก จึงทำให้ราษฎรมีหนี้สินอยู่ตลอดเวลา จึงจำเป็นต้องหาแนวทางในการแก้ปัญหานี้สินของราษฎรให้ได้ หากมีการสาธิตบริหารด้านการเงินประสบผลสำเร็จที่ศูนย์การศึกษานี้ก็น่าจะนำไปใช้เป็นตัวอย่างแก่ศูนย์การศึกษาอื่น และส่งเสริมให้ราษฎรนำไปใช้ปฏิบัติในลักษณะส่งเสริมเศรษฐกิจหมู่บ้านให้เข้มแข็ง และจะพัฒนาไปสู่ “ระบบหมู่บ้านสหกรณ์” ต่อไปในอนาคต

คณาจารย์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ภายใต้การนำของ อาจารย์จำนงค์ สมประสงค์ ได้นำแนวทางพระราชดำรินี้ดังกล่าว ทดลองจัดระบบเงินทุนหมุนเวียนขึ้น ชื่อ “โครงการธนาคารหมู่บ้าน”

กิจกรรมธนาคารหมู่บ้าน¹

วัตถุประสงค์ของการทดลองจัดตั้งธนาคารหมู่บ้านขึ้นมา เพื่อเป็นแหล่งสะสมเงินออมของชาวบ้านร่วมกันจากการประหยัดและอดออม และฝึกคณะกรรมการตัวแทน

¹จำนงค์ สมประสงค์, การจัดตั้งและบริหารธนาคารหมู่บ้านตามแนวพระราชดำริ, พิมพ์ครั้งที่ 1 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, 2539), หน้า 13.

ของชาวบ้านให้มีความรู้ด้านการเงิน-การบัญชีแบบง่ายๆ ในการให้บริการเงินกู้ยืมแก่ผู้ร่วมกิจกรรม ตลอดจนการร่วมทุนกันทำธุรกิจร้านค้าสาธิตหมู่บ้าน เป็นต้น เมื่อมีผลกำไรก็นำมาแบ่งปันกันอย่างเป็นธรรม ซึ่งพอจะจำแนกสาระสำคัญของธนาคารหมู่บ้านได้ดังนี้ คือ

1. การสะสมเงินทุนด้วยการถือหุ้น ผู้สนใจร่วมกิจกรรมต้องเข้าถือหุ้น 4 ประเภท ดังนี้

(1) หุ้นประเภทแรกเข้า (รช.) ผู้สมัครเข้าเป็นสมาชิกครั้งแรกต้องถือหุ้นอย่างน้อย 10 หุ้นๆ ละ 10 บาท รวมเป็นเงินอย่างน้อย 50.- บาท พร้อมชำระค่าธรรมเนียมแรกเข้าถือหุ้นเป็นเงิน 20.- บาท เป็นค่าใช้จ่ายสำนักงานธนาคารหมู่บ้าน

(2) หุ้นประเภทรายได้ (รด.) เมื่อได้ชำระเงินประเภทหุ้นแรกเข้าเป็นที่เรียบร้อยแล้ว จะต้องรักษาคำมั่นสัญญาต่อคณะกรรมการบริหารโดยเคร่งครัดว่า จะต้องถือหุ้นเพิ่มร้อยละ 1 หุ้น หรือ 10.- บาท ของรายได้อย่างสม่ำเสมอ

(3) หุ้นประเภทเงินกู้ยืม (กย.) เมื่อได้รับเงินกู้ยืมจากธนาคารหมู่บ้านทุกครั้ง จะต้องยินยอมให้ธนาคารฯ หักเงินกู้ยืมที่ได้รับไว้เป็นเงินถือหุ้นเพิ่มร้อยละ 1 หุ้นหรือ 10.- บาทของจำนวนเงินกู้ยืม

ทั้งนี้ ธนาคารหมู่บ้านจะหักเงินถือหุ้นประเภทเงินกู้ยืมได้ไม่เกิน 500.- บาท ต่อครั้งก็ได้แล้วแต่คณะกรรมการจะเห็นสมควร

(4) หุ้นประเภทพิเศษ (พศ.) คณะกรรมการธนาคารหมู่บ้านอาจริเริ่มเรียกหุ้นลงทุนเฉพาะธุรกิจหนึ่งๆ ตามความสมัครใจของสมาชิกแต่ละคน หรือจะเปิดบัญชีเงินฝากพิเศษตามเงื่อนไขที่คณะกรรมการฯ กำหนดก็ได้

4.2 การสะสมเงินทุนด้วยการรับฝากเงิน ธนาคารฯ จะเปิดบริการรับฝาก-ถอนเงินแก่สมาชิกผู้ถือหุ้น 2 ประเภทดังนี้

(1) เงินฝากประเภทออมทรัพย์ ผู้ฝากต้องเปิดบัญชีเงินฝากด้วยจำนวน 100.- บาทไปขึ้นไป และจะฝากเงินเพิ่มหรือถอนเงินได้ทุกวันทำการ ยกเว้นกรณีจำเป็นชั้นฉุกเฉินอาจถอนได้ตลอด 24 ชั่วโมง

(2) เงินฝากประเภทประจำ ผู้ฝากต้องเปิดบัญชีเงินฝากด้วยจำนวน 500.- บาทขึ้นไป ตามแต่จะระบุระยะเวลาฝาก 6 เดือน หรือ 12 เดือน และอาจฝากเพิ่มหรือถอนเงินฝากได้ทุกวัน-เวลาทำการเมื่อมีความจำเป็น แต่ถ้าถอนเงินฝากไม่ครบกำหนดระยะเวลาฝาก จะไม่ได้รับดอกเบี้ยฝาก (ธนาคารหมู่บ้านจะให้ดอกเบี้ยฝากสูงกว่าธนาคารพาณิชย์อย่างน้อยร้อยละ 1 ขึ้นไป)

4.3 การให้เงินกู้ยืม ธนาคารจะนำเงินค่าหุ้นและเงินรับฝากจากมวลสมาชิกทั้งหมด และเงินสะสมอื่นๆ มาเป็นเงินทุนหมุนเวียนให้สมาชิกกู้ยืม แบ่งออกได้เป็น 3 ประเภทดังนี้

(1) เงินกู้ยืมประเภทระยะสั้น ให้กู้ยืมได้รายละไม่เกิน 1,000.- บาท ชำระหนี้คืนเป็นงวดๆ ละหนึ่งเดือน (รวมเงินต้นและดอกเบี้ย) ภายใน 3 เดือน หรือจะขอส่งดอกเบี้ยเป็นรายเดือนและส่งเงินต้นงวดเดียวสิ้นเดือนที่ 3 ก็ได้ แล้วแต่จะตกลงกัน

(2) เงินกู้ยืมประเภทระยะกลาง อาจให้กู้ยืมได้รายละไม่เกิน 3,000.- บาท ชำระหนี้คืนเป็นงวดๆ ละหนึ่งเดือน (รวมเงินต้นและดอกเบี้ย) ภายใน 6 เดือน หรือจะขอปลอดส่งชำระเงินต้น 1-2 เดือนก่อนก็ได้ตามความจำเป็น แล้วแต่จะตกลงกัน

(3) เงินกู้ยืมประเภทระยะยาว อาจให้กู้ยืมได้รายละไม่เกิน 10,000.- บาท ชำระหนี้คืนเป็นงวดๆ ละหนึ่งเดือน (รวมเงินต้นและดอกเบี้ย) ภายใน 12 เดือน หรือจะขอปลอดส่งชำระเงินต้นสัก 1-2 เดือนก่อนก็ได้ แล้วแต่จะตกลงกันตามความจำเป็น แต่ดอกเบี้ยต้องส่งชำระทุกเดือนด้วยเหตุผล 2 ประการ ประการแรก เพื่อนำดอกเบี้ยมาเป็นเงินทุนให้กู้ยืมเพิ่มขึ้น และประการที่สอง เพื่อแสดงว่าผู้กู้ยังอยู่

การบริหารธนาคารหมู่บ้านด้วยกลยุทธ์ บวร²

ธนาคารหมู่บ้านเป็นกิจกรรมสาธิตให้ชาวบ้านมีความรู้ความสามารถด้านการเงิน การธนาคาร และการบัญชี อย่างง่ายๆ เพื่อการพัฒนาแบบยั่งยืนบนพื้นฐานของสังคมชนบท โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวชนบทระดับหมู่บ้าน แต่ละหมู่บ้านในชนบทจะประกอบด้วยสถาบันที่เป็นหลักค้ำจุนสำคัญอยู่ 3 สถาบัน ซึ่งมีส่วนพัฒนาชาวบ้านให้บรรลุสมบูรณ์แบบ ได้แก่

1. สถาบันบ้าน
2. สถาบันวัด
3. สถาบันโรงเรียน

1. สถาบันบ้าน (บ.) ได้แก่ชาวบ้านทุกหลังคาเรือน และผู้นำแบบเป็นทางราชการ รวมถึงผู้นำแบบธรรมชาติ ผู้นำแบบเป็นทางราชการ เช่น กำนัน สารวัตรกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน แพทย์ประจำตำบล สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล และกรรมการหมู่บ้าน เป็นต้น ส่วนผู้นำแบบธรรมชาติ ได้แก่ ชาวบ้านธรรมดาสามัญที่มีคุณธรรมประจำใจ มีความเมตตาและรู้จักเสียสละแก่ชาวบ้านส่วนรวมด้วยความจริงใจ ไม่แสวงหาสิทธิผลประโยชน์แก่ส่วนตัว ชาวบ้านจึงมีความเชื่อถือศรัทธาว่าเป็นที่พึ่งได้ของชาวบ้านหรือลูกบ้าน

ฉะนั้น การจัดตั้งธนาคารหมู่บ้านใด จึงต้องสำรวจความพร้อมของผู้นำชาวบ้านทั้งแบบทางราชการและแบบธรรมชาติ หรือผู้นำแบบใดแบบหนึ่งที่เป็นที่พึ่งที่เชื่อถือของชาวบ้านมีหรือไม่ก่อนเป็นสำคัญ (ถ้ามี) เมื่อจัดตั้งได้ก็จะดำเนินกิจกรรมธนาคารหมู่บ้านเป็นผลสำเร็จ

²เรื่องเดียวกัน, หน้า 23.

เพราะจะช่วยชักจูงความสามัคคีเครือญาติมิตรภายในหมู่บ้านให้เป็นหนึ่งเดียวกันได้ ความร่วมมือร่วมใจอย่างกลมเกลียว จะสามารถสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและสังคมในหมู่บ้านสำเร็จ

2. สถาบันวัด (ว.) ได้แก่พระสงฆ์หรือเจ้าอาวาสวัดที่เป็นสถาบันพัฒนาจิตใจชาวบ้านให้เป็นคนดีมีคุณธรรมประจำใจ ทั้งในการประกอบอาชีพและในการดำรงชีพอยู่ร่วมกันในหมู่บ้าน หักห้ามไม่ให้เป็นคนเห็นแก่ตัว หรือฉกฉวยทุกโอกาสในการแสวงหาผลประโยชน์เพื่อส่วนตัวอย่างไม่มีความรู้จักละสายแก่ใจ ไม่เกรงกลัวต่อบาป ช่วยหักห้ามใจในการกดขี่เอาไรต์เอาเปรียบหรือเบียดเบียนเพื่อนบ้าน โดยเฉพาะเพื่อนบ้านที่ยากจน

ฉะนั้น วัดของชาวพุทธในชนบทมีอยู่ประมาณ 30,000 วัด มีพระสงฆ์อยู่ประมาณ 300,000 รูปทั่วประเทศถ้าสามารถทำหน้าที่ช่วยพัฒนาจิตใจผู้นำและชาวบ้านทั่วประเทศราว 60,000 หมู่บ้าน ให้เป็นคนดีมีคุณธรรมได้ไม่ยาก เฉลี่ยแล้วจำนวนหนึ่งวัดและพระสงฆ์ 5 รูปรับผิดชอบพัฒนาจิตใจชาวบ้านเพียง 2 หมู่บ้านเท่านั้น ย่อมทำได้ไม่หนักหนาเท่าใด ถ้าจะพัฒนาจิตใจชาวบ้านผ่านกิจกรรมธนาคารหมู่บ้าน ซึ่งรวมกลุ่มคนอย่างมีระบบและระเบียบปฏิบัติขึ้น พลังกลุ่มจากกิจกรรมธนาคารหมู่บ้านจะฝึกให้ชาวบ้านประพฤติปฏิบัติธรรมเป็นรูปธรรมชัดเจนกว่าการเผยแพร่ศาสนาแบบเก่าที่เน้นเพียงพิธีกรรมและเพียงเทศน์หรือสอนๆ ไป แต่ไม่มีการติดตามผลหรือชี้วัดว่าชาวบ้านฟังเทศน์ฟังธรรมแล้วนำไปประพฤติปฏิบัติหรือไม่เพียงใด ในภาวะเศรษฐกิจและสังคมกำลังเสื่อมลงอย่างวิกฤติปัจจุบันนี้ สมาคมนักพัฒนาหมู่บ้านหันหน้าเข้าวัด และหวังพึ่งพระสงฆ์เข้าช่วยฟื้นฟูจิตใจชาวบ้านให้เป็นคนดีมีคุณธรรม 4 ข้อ ต่อไปนี้คือ

- (1) มีความซื่อสัตย์
- (2) มีความเสียสละ ไม่เห็นแก่ตัว
- (3) ไม่ฝึกใฝ่ในอบายมุข
- (4) รู้รักสามัคคี

3. สถาบันโรงเรียน (ร.) โรงเรียนเป็นสถาบันการศึกษาพัฒนาเยาวชนให้เป็นคนดี มีวินัยและมีคุณภาพเป็นกำลังคนในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมให้เจริญก้าวหน้า ซึ่งมีคุณครูเป็นผู้สอนผู้ฝึกหัดเยาวชนวันนี้ เพื่อเป็นผู้ใหญ่ที่มีศักยภาพในวันหน้า และเป็นผู้ที่ชาวบ้านซึ่งเป็นผู้ปกครองนักเรียนให้ความเคารพเชื่อถือ จะช่วยกิจกรรมธนาคารหมู่บ้านให้เข้มแข็งได้อย่างดีอีกสถาบันหนึ่ง

ฉะนั้น ถ้าคุณครูที่ดีมีคุณธรรมสูง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ครูโรงเรียนระดับชั้นประถมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ซึ่งอัตรากำลังทั่วประเทศประมาณ 600,000 คน ในจำนวน 30,000 กว่าโรงเรียนทั่วประเทศ คิดเฉลี่ยครู 10 คนในหนึ่งโรงเรียน ต่อ 2 หมู่บ้านทั่วประเทศ หรือครู 5 คนต่อ 1 หมู่บ้านทั่วประเทศ ถ้าคุณครูโรงเรียนชั้นประถม

ศึกษาจะเข้าไปช่วยเป็นกรรมการธนาคารหมู่บ้าน เพื่อช่วยถ่ายทอดความรู้และช่วยฝึกกรรมการธนาคารหมู่บ้าน โดยได้สอนหัวข้อต่อไปนี้เป็นสิ่งสำคัญ

- (1) วิชาการธนาคารหมู่บ้าน
- (2) วิชาการบริหารการเงินชาวบ้าน
- (3) วิชาการเงินการบัญชีแบบชาวบ้าน
- (4) วิชาการจัดการร้านค้าสาธิตหมู่บ้าน
- (5) วิชาการลงทุนอุตสาหกรรมเกษตรร่วมกัน
- (6) วิชาการทำธุรกิจแบบครบวงจรระดับหมู่บ้าน
- (7) วิชาการฟื้นฟูวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมท้องถิ่นชนบท

ทั้งนี้ จะได้ขอความร่วมมือจากส่วนราชการ องค์กรพัฒนาเอกชน ภาคธุรกิจเอกชน ร่วมเป็นคณะทำงานเตรียมการและดำเนินการจัดตั้งมหาวิทยาลัยชาวบ้านให้เป็นปีกแผ่นต่อไป ในเร็วๆ นี้

ในการนำกิจกรรมธนาคารหมู่บ้านเข้าไปพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในหมู่บ้าน จะต้องเตรียมประชาชน และจะพัฒนาคนหรือชาวบ้านต้องพัฒนาจิตใจ ดังต่อไปนี้

1. การเตรียมประชาชน³ หมายถึงการเตรียมชาวบ้านในหมู่บ้าน เป้าหมายที่จะเข้าไปจัดตั้งธนาคารหมู่บ้านนั้น โดยการส่งอาสาสมัครนักพัฒนาหมู่บ้านเข้าไปนัดประชุมชี้แจงชาวบ้านได้เข้าใจในอุดมการณ์ หลักและวิธีการ ตลอดจนจุดมุ่งหมายของธนาคารหมู่บ้าน เบื้องต้นเสียก่อน เมื่อเห็นดีเห็นชอบและมีความพร้อมที่จะประพฤติปฏิบัติตามหลักการและกฎเกณฑ์ได้ จึงค่อยสมัครเป็นสมาชิกธนาคารหมู่บ้านแรกจัดตั้ง แต่ถ้ายังลังเลหรือยังไม่แน่ใจ ก็ขอให้รอดูไปพลางก่อน เมื่อแน่ใจจึงค่อยสมัครเป็นสมาชิกในภายหลัง เพราะเคยมีประสบการณ์มาแล้ว ผู้ยังไม่แน่ใจสมัครเข้าเป็นสมาชิกมักจะเป็นอุปสรรคและปัญหาในการบริหารธนาคารหมู่บ้านเรื่อยๆ จึงป้องกันไว้แต่แรกเริ่มจะดีกว่า

1.1 การพัฒนาคนให้มีคุณธรรม หมายถึงการพัฒนาชาวบ้านที่มีความสนใจและสมัครเป็นสมาชิกของธนาคารหมู่บ้านให้เป็นคนดีมีวินัยเป็นคนดังคำที่เรียกว่า “มี คุณธรรม” 4 ข้อ คือ

- (1) มีความซื่อสัตย์
- (2) มีความเสียสละ ไม่เห็นแก่ตัว
- (3) ไม่มัวในสิ่งอบายมุขทั้งปวง
- (4) มีการรู้จัก สามัคคี

ธนาคารหมู่บ้านเป็นกิจกรรมเกี่ยวกับการเงิน ถ้ามีบุคคลขาดคุณสมบัติในเรื่องความซื่อสัตย์เข้ามาเกี่ยวข้องอยู่ด้วย ย่อมจะสร้างปัญหายุ่งยากในการดำเนินกิจกรรมแก่

³เรื่องเดียวกัน, หน้า 32.

ธนาคารหมู่บ้าน เมื่อให้เงินกู้ยืมไปก็จะปิดปล้นการส่งหนี้ชำระคืนตามสัญญา ยากแก่การติดตามและเร่งรัดให้ชำระหนี้คืน และมักจะเป็นตัวอย่างที่ไม่ดีแก่ผู้อื่น คุณสมบัติความซื่อสัตย์เป็นเหตุปัจจัยสำคัญที่สุดต่อความเจริญมั่นคงของธนาคารหมู่บ้าน แต่ตรงข้าม ถ้ามีบุคคลไม่ซื่อสัตย์เข้ามาเกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะในฐานะสมาชิกหรือกรรมการ จะเป็นพิษภัยร้ายแรงต่อธนาคารหมู่บ้านอย่างยิ่ง ร้ายแรงกว่าคุณธรรมข้ออื่นๆ อีก 3 ข้อดังกล่าวแล้ว

1.2 การพัฒนาคนให้มีคุณภาพ หมายถึงการเพิ่มพูนความรู้ความสามารถในการทำงานและการประกอบอาชีพอย่างมีประสิทธิภาพสูงที่สุด ในสถานประกอบธุรกิจใดก็ตาม และในการประกอบอาชีพสาขาใดก็ตาม ถ้ามีคนที่มีความรู้ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการประกอบธุรกิจแข่งขันกับใครก็จะสามารถต่อสู้กับคู่แข่งได้สบายมาก และผู้ประกอบอาชีพใดก็ตามเป็นผู้มีคุณภาพดีเด่น ย่อมจะประกอบอาชีพนั้นประสบความสำเร็จ เจริญรุ่งเรืองร่ำรวยได้ในเวลาอันรวดเร็วไม่ยากเลย

ในการดำเนินกิจกรรมกลุ่มเชิงธุรกิจ จะเน้นเฉพาะธุรกิจของสมาชิกที่เป็นคนดี มีคุณธรรมอย่างเดียวย่อมจะไม่เป็นการเพียงพอแก่การบริหารกิจกรรมให้บรรลุวัตถุประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพสูงได้ จึงมีความจำเป็นต้องการสมาชิกที่มีคุณสมบัติด้านคุณภาพด้วย กล่าวคือเป็นคนมีความรู้ความสามารถในการบริหารกิจกรรมรอบด้าน ซึ่งมีแนวทางพัฒนาคนให้เป็นคนที่มีคุณสมบัติเก่งใน 4 ข้อ ต่อไปนี้คือ

- (1) เก่งเรียน หมายถึงพัฒนาให้เป็นคนกระตือรือร้นในการเรียนรู้เรื่องการเงิน การบัญชีและธุรกิจ
- (2) เก่งคิด หมายถึงมีความรู้ความสามารถเรียนรู้ตามข้อ (1) แล้วต้องเป็นคนช่างคิดวิเคราะห์เชิงสร้างสรรค์ไม่คิดฉ้อโกง
- (3) เก่งงาน หมายถึง เป็นคนเอาการเอางาน ชยันต่อหน้าที่การงาน มีความมานะอดทน และมีความรับผิดชอบงานที่ได้รับมอบหมายให้สูงทุกเรื่อง
- (4) เก่งคน หมายถึงเป็นผู้ที่มีลักษณะนิสัยเป็นคนเรียบร้อย ร่าเริงและพูดจาผูกมิตรกับคนได้ง่าย ส่งเสริมให้คนรู้จักกัน สามัคคีกัน ซึ่งจะทำให้กิจกรรมกลุ่มเดินไปสู่ความสำเร็จราบรื่น

ดังนั้น สมาคมนักพัฒนาหมู่บ้านฯ มีโครงการจัดฝึกอบรมสัมมนาเรื่องการพัฒนาคนชนบทให้เป็นคนดีมีวินัย มีคุณธรรม และเป็นคนมีคุณภาพ เพื่อให้ชนบทมีทรัพยากรมนุษย์ที่มีศักยภาพสูงในการประกอบอาชีพและหน้าที่ธุรกิจการงานยุคใหม่ โดยจะจัดตั้ง “มหาวิทยาลัยชาวบ้านระดับตำบล” ตามแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 จะได้ร่วมมือประสานงานกับองค์การบริหารส่วนตำบลที่มีการจัดตั้งธนาคารหมู่บ้านขึ้นในตำบลนั้นๆ ทว่าราชอาณาจักรในโอกาสต่อไป ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตในการศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น ศึกษาพฤติกรรมการณ์มีส่วนร่วมของประชาชนต่อกระบวนการจัดตั้ง

ธนาคารหมู่บ้าน ในพื้นที่สองแห่ง คือ หมู่บ้านทุ่งอ้ายโหล ในจังหวัดพิษณุโลก และหมู่บ้านโพธิ์ศรี ในจังหวัดอุบลราชธานี โดยในบทนี้ผู้วิจัยจะได้นำเสนอสภาพของหมู่บ้านทั้งสองแห่งที่เป็นที่ตั้ง ธนาคารหมู่บ้านที่ทำการศึกษ โดยมียรายละเอียดของหมู่บ้าน ทางด้านประวัติความเป็นมา ของหมู่บ้าน การปกครอง ความเชื่อ วิถีชีวิต และสภาพทางเศรษฐกิจสังคมของหมู่บ้านทั้งสองแห่ง เพื่อให้รายละเอียดทางด้านข้อมูลพื้นฐานในการทำความเข้าใจต่อพฤติกรรมกรรมกรมีส่วนร่วมของประชาชน เมื่อนำหลักการธนาคารหมู่บ้านมาปรับใช้ในบริบทของสภาพหมู่บ้านที่อยู่คนละพื้นที่กัน

หมู่บ้านทุ่งอ้ายโหล ตำบลนิคมพัฒนา อำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก

ประวัติความเป็นมา

เริ่มแรกของชุมชนหมู่บ้านทุ่งอ้ายโหล เมื่อประมาณ 150 ปี (จากคำบอกเล่าของผู้ใหญ่ พรามณ์ คตสุข) ได้มีชาวบ้านอพยพมาจากทางภาคอีสาน เป็นลักษณะนายฮ้อยเลี้ยงโคกระบือสมัยก่อน จากจังหวัดบุรีรัมย์ ศรีสะเกษ กาฬสินธุ์ อุบลราชธานี โดยมาตั้งถิ่นฐานบริเวณหมู่บ้านทุ่งอ้ายโหลปัจจุบัน ส่วนชื่อ “ทุ่งอ้ายโหล” นั้นมีประวัติเล่าว่าบริเวณทุ่งหญ้านั้น นายโหล นำควายไปเลี้ยงและถูกควายขวิดตายที่บริเวณทุ่งหญ้า ปัจจุบันเป็นบริเวณทุ่งหญ้าท้ายบ้าน จึงถูกเรียกว่า “ทุ่งอ้ายโหล” จนกระทั่งทุกวันนี้

หมู่บ้านทุ่งอ้ายโหล ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของชุมชนขนาดใหญ่เป็นที่ตั้งตำบลนิคมพัฒนา มีศูนย์ราชการตำบลอยู่ห่างจากตัวอำเภอบางระกำประมาณ 20 กม. ประชาชนประกอบอาชีพทางด้านเกษตรกรรมทำนาและปลูกข้าวโพด

ลักษณะทางกายภาพ หมู่บ้านทุ่งอ้ายโหลมีจำนวนบ้านเรือน 140 หลังคาเรือน ประชากร 570 คน เป็นชาย 270 คน หญิง 300 คน วัฒนธรรมเป็นวัฒนธรรมชุมชนชนบทแบบพื้นบ้านอีสาน เนื่องด้วยชาวบ้านอพยพมาตั้งถิ่นฐานจาก จังหวัดบุรีรัมย์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานี ตำบลนิคมพัฒนา ปัจจุบันแบ่งเขตการปกครองเป็น 4 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 1, 8, 9, 10 ที่ตั้งธนาคารหมู่บ้าน ที่ศึกษา คือหมู่ที่ 1 บ้านทุ่งอ้ายโหล

ความเชื่อ วิถีชีวิต

อาชีพของคนในหมู่บ้าน ส่วนมากประกอบอาชีพเกษตรกรรม คือ ทำนา โดยส่วนมากแล้วคนทำนามักมีเวลาช่วยเหลือกัน ในยามเพื่อนบ้านได้รับความลำบากเดือดร้อน ส่วนนี้เองทำให้คนในหมู่บ้านเกิดความสามัคคีรักใคร่ไม่ทอดทิ้งกัน ในประมาณกลางเดือน พฤษภาคม เกษตรกรบางคนเริ่มทำนากันแล้ว โดยเริ่มไถ หรือทำนาแบบนาหว่าน ซึ่งผิดกับสมัยก่อน จะต้องรอฝนจากธรรมชาติแล้วจึงค่อยลงมือทำนา แต่ในสมัยปัจจุบัน มีการทำนาแบบนาหว่าน ซึ่งไม่ต้องรอฝนจากธรรมชาติ การทำนาหว่านคือ การหว่านเมล็ดข้าวเสร็จแล้วมีการไถกลบ ซึ่งทำให้ชาวนาทำนาเสร็จเร็วมากขึ้น ประมาณเดือนมิถุนายน บางคนก็ทำนาเสร็จแล้วเหลือแต่บางคนที่ทำนาแบบนาดำ เพราะจะต้องรอให้ต้นกล้าเติบโตเต็มที่ก่อนและรอฝนจากธรรมชาติด้วย ในอดีตนิยมใช้ควาย แต่ปัจจุบันพยายามหาสิ่งทดแทน

ส่วนมากในการทำนามักจะไปทำเฉพาะผู้ชาย ส่วนแม่บ้านส่วนใหญ่คอยทำอาหารส่งตอนเช้าและตอนเที่ยง ส่วนในเวลาว่างแม่บ้านจะทอผ้าสำหรับใช้และขาย

วิถีชีวิตของชาวนาเปลี่ยนไป โดยการนำเอาเครื่องมือการเกษตรมาใช้ในการทุนแรงคือ รถไถ เพราะถ้าใช้ควายไถนาจะได้งานวันละไม่มากนัก ถ้าเป็นรถไถจะทำให้เสียเวลาน้อยและทุนแรงอย่างมาก ส่วนมากชาวบ้านมักจะมีการลงแขกกันในการทำนาแต่ละครั้ง เพราะจะทำให้เกิดความสามัคคีในหมู่บ้าน และได้งานเร็ว แต่ที่สำคัญจะประหยัดค่าใช้จ่ายในการทำนามาก วิธีการลงแขก คือ ถ้าใครทำนาก่อนคนอื่น จะพากันไปช่วยคนนั้น ซึ่งการลงแขกกลุ่มหนึ่งประมาณ 10-15 ครอบครัว โดยจะต้องเลี้ยงอาหาร เช้า เที่ยง เย็น ในการลงแขกแต่ละครั้ง ถ้าใครมีรถไถก็จะนำรถของตนเองไปช่วยด้วย โดยให้เจ้าภาพเสียค่าน้ำมัน และถ้าเกิดการเสียหายขึ้นมาเจ้าภาพจะต้องซ่อม ซึ่งวิธีการดำเนินชีวิตแบบนี้ทำให้ชาวนาเกิดความสนุกสนาน และรู้จักเสียสละประโยชน์ส่วนตนเองเป็นอย่างมาก ส่วนแม่บ้านที่อยู่บ้านจะไปช่วยกันประกอบอาหารและหาอาหารไปส่งที่นาที่มีการลงแขก กลางคืนอาจมีการกินเลี้ยงกันอีก ถ้างานของเจ้าภาพเสร็จสมบูรณ์

พอเสร็จการทำนา ชาวบ้านจะช่วยกันพัฒนาหมู่บ้าน เช่น ช่วยกันทำถนนขุดคลอง พอสิ้นสุดการพัฒนาของส่วนรวมจะเป็นการพัฒนาบ้านของตนเอง และมีการขุดบ่อเลี้ยงปลาไว้บริโภคในครอบครัว ซึ่งขนาดของบ่อจะไม่กว้างมากนัก เหมาะสำหรับเลี้ยงปลาในครัวเรือน โดยพันธุ์ปลาที่นิยมเลี้ยงกันมากที่สุด คือ การเลี้ยงปลาดุกยักษ์ เพราะจะโตเร็วมาก ส่วนแม่บ้านจะทอผ้าขาย ซึ่งส่วนมาก ซื้อเส้นไหมมาจากในตัวเมือง หรืออำเภอจอมพระ นำมาย้อมและทอเป็นผืนส่งไปขายที่กรุงเทพฯ ซึ่งสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัวไม่น้อยทีเดียว

แต่ก่อนมีการเลี้ยงไหม และปลูกหม่อน แต่ปัจจุบันทัศนคติการเลี้ยงไหมเปลี่ยนไป ชาวบ้านมองเห็นว่า ถ้าการทอผ้าจากการเลี้ยงไหมจะทำให้เสียเวลามาก เพราะตัวไหมกว่าจะทำรังและทำการฟอกเสร็จก็กินเวลา 2-3 เดือน เพราะเหตุนี้เอง ชาวบ้านจึงนิยมซื้อไหมมากกว่าที่

จะทำการเลี้ยงไหม ถ้าซื้อไหมมาจากตัวเมืองแล้วนำมาย้อมสีและทอจะเร็วกว่าการเลี้ยงไหมมาก และสามารถทอผ้าส่งขายได้หลายครั้งในเวลา 1 ปี

พอถึงฤดูเก็บเกี่ยว ประมาณเดือนพฤศจิกายน-ธันวาคม ชาวนาจะมีการลงแขกกันอีก โดยส่วนมากจะช่วยกันในกลุ่มที่ร่วมลงแขกตอนทำนาด้วยกัน เพราะคุ้นเคยกันดี และรู้จักน้ำใจซึ่งกันและกัน พอถึงฤดูการเก็บเกี่ยวแม่บ้านที่ทอผ้าจะหยุดแล้วมาช่วยพ่อบ้านเกี่ยวข้าวจนกว่าจะเสร็จสิ้นฤดูกาลเก็บเกี่ยวทั้งของตน และของเพื่อนบ้าน

เมื่อมีการเก็บเกี่ยวสิ้นสุดลงประมาณเดือนธันวาคม กลุ่มแรงงานจะทยอยกันออกจากหมู่บ้าน เพื่อไปทำงานที่กรุงเทพฯ หรือจังหวัดที่มีการจ่ายค่าแรงและมีงานทำเป็นหลักเป็นแหล่งที่มั่นคง โดยส่วนมากจะไปทำงานเกี่ยวกับงานก่อสร้าง หรือประจำอยู่ที่โรงงาน จ่ายค่าแรงรายวัน ส่วนมากกลุ่มแรงงานจะไปตามลำพัง แต่บางครั้งก็ไปเกือบทุกคนเหลือไว้แต่คนแก่หรือลูกที่กำลังเรียนอยู่ ในช่วงนี้ชาวบ้านจึงมักมีโอกาสทำบุญร่วมกันอย่างทั่วหน้า และมีการบริจาคข้าวและเงินทองในการทำนุบำรุงศาสนา ในวันพระมักมีการนัดหมายที่จะไปทำบุญร่วมกัน วิธีชีวิตชาวบ้านจะหมุนเวียนไปแบบนี้ตลอดพอถึงฤดูทำนา คนที่ไปทำงานที่กรุงเทพฯ จะกลับมาทำนาต่อ ส่วนพ่อบ้านที่ไม่ได้ไปกรุงเทพฯ อาจจะทำงานในตัวเมือง (เช่น การถือบิสามล้อทำงานก่อสร้าง) ก็จะกลับมาช่วยงานได้บางเวลา ซึ่งก็ทำให้ฐานะทางบ้านมั่นคงขึ้น

ความเชื่อของชาวบ้านจะเชื่อเรื่อง บาปบุญคุณโทษ มีการเซ่นไหว้บรรพบุรุษ ซึ่งการเซ่นไหว้บรรพบุรุษจะมีการทำเป็นประจำ ส่วนมากจะจัดทำกันในงานสำคัญๆ เช่น การแต่งงาน งานบวชนาค เป็นการบอกกล่าวบรรพบุรุษ

สภาพทางเศรษฐกิจ

รายได้ของชาวบ้านทุ่งอ้ายให้ส่วนใหญ่ ชาวบ้านมีอาชีพทางการเกษตร รายได้ส่วนใหญ่จะได้จากผลผลิตทางการเกษตร แต่ปัจจุบันวัยแรงงานของหมู่บ้านหลายครอบครัวได้ไปทำงานที่กรุงเทพฯ และได้ส่งเงินมาช่วยเหลือทางบ้าน โดยเฉพาะวัยหนุ่มสาว

หมู่บ้านโพธิ์ศรี ตำบลโพธิ์ศรี อำเภอบุณฑริก จังหวัดอุบลราชธานี

ประวัติความเป็นมา

เริ่มแรกของชุมชนบ้านโพธิ์ศรี เมื่อประมาณ 150 ปี (จากคำบอกเล่าของผู้ใหญ่สิงห์ เรือนเจริญ และผู้เฒ่าผู้แก่ของหมู่บ้าน) ชุมชนโพธิ์ศรีพื้นที่ตั้งของหมู่บ้านในอดีตเรียกว่า "ห้วยไร่" ได้มีราษฎรประมาณ 5-6 ครอบครัวอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานทำกิน โดยมีครอบครัวของพ่อใหญ่บุตรสีเป็นผู้ใหญ่บ้านครั้งแรก โดยอพยพมาจากบ้านสร้างนาคี เขตกิ่งบัว (อำเภอ

บุณฑริกปัจจุบัน ภายหลังเปลี่ยนฐานะจากกิ่งอำเภอเป็นอำเภอบุณฑริก) ชุมชนบ้านห้วยไร่ก็ได้มีราษฎรจากหลากหลายที่ ส่วนมากเป็นพื้นที่ใกล้เคียงเขตติดต่อจากอำเภอพิบูลมังสาหาร อำเภอบุณฑริก ต่อมาบ้านห้วยไร่ได้เปลี่ยนชื่อตามคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่เปลี่ยนเป็นโพธิ์สูงเหลื่อม เนื่องด้วยบริเวณนั้นมีหนองน้ำสูงเหลื่อม และต้นโพธิ์บริเวณหมู่บ้าน ในช่วงที่เปลี่ยนชื่อเป็นโพธิ์สูงเหลื่อมก็มีชาวบ้านอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานจากทุกทิศทางอาศัยความเป็นเครือญาติกันตามกันมา มีกลุ่มใหญ่ ๆ จากบ้านหนองใหญ่ อำเภอพิบูลมังสาหาร อำเภอตระการพืชผล และ อำเภอบุณฑริก (บ้านสร้างนาฮี) โดยลักษณะพื้นฐานชุมชนชาวบ้านมีลักษณะความเชื่อ วัฒนธรรมแบบอีสาน วิธีคิด รูปแบบ ตลอดจนวัฒนธรรมประเพณีหลายอย่างที่มีความประสานพึ่งพา และอาศัยร่วมกัน อาชีพประกอบการเกษตรกร ทำนา ทำไร่

จากความบอกเล่าของผู้ใหญ่และผู้เฒ่าผู้แก่ของหมู่บ้าน

ครอบครัวบุกเบิกจัดตั้งหมู่บ้าน ห้วยไร่ หรือบ้านโพธิ์สูงเหลื่อม หรือบ้านโพธิ์ศรี มี 6 ครอบครัว

1. ครอบครัวแม่ใหญ่ช่าง
2. ครอบครัวพ่อใหญ่สีเทา
3. ครอบครัวพ่อใหญ่โสม
4. ครอบครัวพ่อใหญ่บุญสี ได้เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก
5. ครอบครัวพ่อใหญ่คำมี
6. ครอบครัวพ่อใหญ่คำภา

หมายเหตุ พ่อใหญ่ = ใช้เรียกผู้เฒ่าผู้แก่ (ผู้ชาย)

แม่ใหญ่ = ใช้เรียกผู้เฒ่าผู้แก่ (ผู้หญิง)

ภาษาที่ใช้ภาษาอีสานตอนใต้ วัฒนธรรมพื้นบ้านอีสาน มีขอบเขตแบบวิถีชาวบ้านชนบทอีสานทั่วไป วัฒนธรรมหลายอย่างที่เป็นวัฒนธรรมรวมในการประสาน การพึ่งพา และอาศัยร่วมกัน อาชีพส่วนมากประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำนา ทำไร่ ปลูกข้าวเจ้าและข้าวเหนียว

สภาพทางภูมิศาสตร์

ปัจจุบันคุ้มโพธิ์ศรี ซึ่งมีอยู่ 6 หมู่บ้าน มีวัดอยู่ 2 แห่ง คือ วัดศรีเจริญ และวัดโพธิ์ศรี ในการใช้วัดทำบุญร่วมกิจกรรมของวัดทั้งสองแห่ง ประเพณีของชาวบ้านการแบ่งวัดในการทำบุญ กล่าวคือ คุ้มวัดโพธิ์ศรีจะมีชาวบ้าน หมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 6 ซึ่งเรียกว่า คุ้มโพธิ์ใต้ ร่วมใช้วัด โดยชาวบ้านจะมีความรู้สึกผูกพันและเป็นส่วนหนึ่งของวัด (จากการสัมภาษณ์ คุณพ่อพรสำราญจิต) ผู้เฒ่าผู้แก่ของหมู่บ้านสภาพภูมิศาสตร์จะเห็นลักษณะความสัมพันธ์ได้ชัดเจน จากการมีพื้นที่ติดกันของชุมชนกับวัดโพธิ์ศรี(หมู่ที่ 1 หมู่ที่ 6) ในส่วนของวัดศรีเจริญ ก็มีชาวบ้านที่

ใช้วัดร่วมกันอีก 4 หมู่บ้านที่เหลือ จากลักษณะของการแบ่งใช้วัดของคุ้มโพธิ์ศรี ส่วนสัมพันธ์กับกิจกรรมหรือการดำเนินกิจการต่างๆอย่างยิ่ง

สภาพทั่วไป

ปัจจุบันคุ้มบ้านโพธิ์ศรีมีหมู่บ้าน 2 หมู่ คือ หมู่ที่ 1 และ 6

หมู่ที่ 1 บ้านโพธิ์ศรีใต้

ประชากร 522 คน เป็นชาย 252 เป็นหญิง 270 คน

จำนวนหลังคาเรือน 120 คริวเรือน

หมู่ที่ 6 บ้านโพธิ์ศรีใต้

ประชากร 511 คน เป็นชาย 271 คน เป็นหญิง 240 คน

จำนวนหลังคาเรือน 71 คริวเรือน

วิถีชีวิต ความเชื่อ

อาชีพของคนในหมู่บ้าน ส่วนมากประกอบอาชีพเกษตรกรรม คือ ทำนา โดยส่วนมากแล้วคนทำนามักมีเวลาช่วยเหลือกัน ในยามเพื่อนบ้านได้รับความลำบากเดือดร้อน ส่วนนี้เองทำให้คนในหมู่บ้านเกิดความสามัคคีรักใคร่ไม่ทอดทิ้งกัน ความเชื่อของชาวบ้านจะเชื่อเรื่อง บาปบุญคุณโทษ มีการเซ่นไหว้บรรพบุรุษ ซึ่งการเซ่นไหว้บรรพบุรุษจะมีการทำเป็นประจำ ส่วนมากจะจัดทำกันในงานสำคัญๆ เช่น การแต่งงาน งานบวชนาค เป็นการบอกกล่าวบรรพบุรุษ

สภาพทางเศรษฐกิจ

ประชาชนส่วนใหญ่ในหมู่บ้านโพธิ์ศรี ประกอบอาชีพทางด้านเกษตร รายได้มาจากผลผลิตทางการเกษตร คือ ทำนา และปลูกพืชผักจำหน่ายเป็นหลัก แต่ก็มีวิสาหกิจหลายครอบครัวไปทำงานต่างถิ่น คือการรับจ้างแรงงานในเมือง หรือต่างจังหวัด และบางรายก็อพยพไปตั้งถิ่นฐานทำกินในเขตเมืองและกรุงเทพมหานคร การเกษตรเป็นแบบที่ต้องอาศัยพึ่งพิงธรรมชาติ

สภาพทางการศึกษา

ประชาชนในหมู่บ้านโพธิ์ศรี ปัจจุบันมีการศึกษาภาคบังคับส่วนใหญ่ ในคนรุ่นเก่าซึ่งเป็นหัวหน้าครอบครัว จะจบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 6 แต่คนหนุ่มสาวหลายคนที่ยัง

การศึกษาถึงระดับชั้น ม.3 และ ม.6 ด้วยปัจจุบันมีโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาชั้นปีที่ 6 ทำให้ประชาชนที่อยู่ในระบบการศึกษามีระดับการศึกษาสูงขึ้น แต่ถ้าดูโดยภาพรวมแล้ว การศึกษาของประชาชนในหมู่บ้านโพธิ์ศรีอยู่ในระดับภาคบังคับของบุคคลแต่ละรุ่น แต่ผู้นำชุมชน ภาครัฐ ได้เปิดโอกาสให้มีการศึกษานอกโรงเรียนที่จะปรับความรู้ให้มีระดับสูงขึ้น